

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ

Виділено суперечності, якими детермінується розвиток освіти дорослих, а також проаналізовано основні тенденції розвитку освіти різних категорій дорослих.

Сучасні тенденції розвитку освіти соціально незахищених категорій дорослих розглянуто з урахуванням прогресивного зарубіжного досвіду, його соціалізуючої і соціально-захисної ролі, основних цілей, принципів і завдань. Визначено основні напрями розвитку освіти соціально незахищених категорій дорослих в Україні.

Ключові слова: неперервна освіта, освіта дорослих, освіта соціально незахищених груп дорослих, чинники розвитку освіти дорослих, стратегії розвитку освіти.

S. Arkhylova

CURRENT TENDENCIES IN ADULT EDUCATION

The article defines contradictions that determine the process of adult education and analyzes the basic tendencies of educational process among various categories of adults.

Current tendencies of the educational process among socially vulnerable categories of adult are considered taking into account the progressive foreign experience, its socializing and socially protective role, basic goals, principles and objectives. Basic trends in the educational process of socially vulnerable categories of adults in Ukraine are defined.

Keywords: continuous education, adult education, education of socially vulnerable groups of adults, strategies of educational process.

Постановка проблеми. Сьогодні гостро стоїть питання про необхідність розширення спектру державних і громадських ініціатив для організації життя людини у сучасному соціумі. Як відомо, значну роль у цих процесах відіграє освіта. Освіта допомагає набутти нового соціального досвіду, усвідомити процеси, які відбуваються у суспільстві, виробити життєву стратегію, визначити соціальну, професійну, громадську роль як окремої особистості, так і соціальних груп, створити умови для їх духовного, морального, соціального і професійного розвитку та самореалізації.

Системна криза, спричинена кардинальними змінами в соціально-економічних відносинах, активний світовий курс на ринкову економіку змінили ситуацію в сфері освіти дорослих загалом та соціально незахищених категорій дорослих зокрема. Нині освіта суттєво перетинається з економічною сферою суспільства, а освітня діяльність стає надзвичайно важливою компонентою його економічного розвитку. Слід зазначити, що в період реформ, притаманних сучасному соціуму, освіта є провідним стабілізуючим чинником між новими соціальними уявленнями та ідеалами попередніх поколінь, що знайшли своє відображення в історичній традиції.

Як свідчать результати соціологічних досліджень, у процесі соціально-економічних перетворень значна кількість дорослого населення втратила відчуття стабільності, віри у власні сили й можливості, що забезпечують успішність її життєдіяльності. За таких умов саме освіта, й передусім освіта соціально незахищених верств, має відіграти ключову роль у відновленні стабільності, динамічного розвитку суспільства, його громадянської, професійної й побутової культури.

В умовах радикальної зміни ідеологічних переконань, соціальних уявлень освіта соціально незахищених категорій дорослих – людей, які перебувають у складному матеріальному й психологічному стані, а відтак потребують допомоги суспільства у розв'язанні своїх проблем, – виконує стабілізуючу функцію й сприяє адаптації до нових умов буття, стає способом соціалізації особистості, уможлиблює її залучення до світових цінностей, досягнень науки і техніки; допомагає безробітним, інвалідам, людям похилого віку та іншим незахищеним групам дорослих визначитись із вибором провідної діяльності і стратегії побудови способу життя як повноцінного розвитку особистості людини.

Метою статі є аналіз сучасних тенденцій розвитку освіти соціально незахищених груп дорослих.

Актуалізація проблеми освіти соціально незахищених категорій дорослих у сучасному світі та інтенсивність її генезису зумовлюється сучасними перетвореннями в Україні, інформаційно-комунікаційною динамікою розвитку суспільства, які визначають спрямованість державної соціальної

політики, сучасні трансформаційні процеси в суспільстві, сутність соціальних взаємодій в інших країнах, а також міжнародні зобов'язання України щодо забезпечення прав людини. Зокрема йдеться про перехід від концепції «освіти на все життя» до концепції «освіти впродовж життя», перетворення освіти соціально незахищених категорій дорослих на важливу складову неперервної освіти. Цьому сприяють суттєві демографічні зміни населення: зменшення народжуваності (частка людей старшого віку в Україні нині переважає частку дітей – відповідно 23,9% проти 18,1%), збільшення чисельності людей похилого віку (за демографічними прогнозами, до 2025 року на одного працюючого громадянина України буде припадати один пенсіонер); глибокі структурні зміни у сфері зайнятості (загальна кількість безробітних в Україні на 1 березня 2012 р. сягала 546,6 тис. осіб, тобто 8,5% населення); скорочення потреби в некваліфікованій і малокваліфікованій праці, необхідність нових та розширення вже набутих компетенцій; розвиток інформаційно-комунікативних технологій; наближення освітніх послуг до місця проживання за допомогою Інтернет-технологій, мережі навчальних та соціальних закладів і установ (університетів третього віку, установ геронтологічної сфери, територіальних центрів соціального обслуговування й інших центрів, спеціалізованих інститутів підвищення кваліфікації, перепідготовки для різних соціально незахищених категорій дорослих).

Посилення уваги до проблем освіти соціально незахищених категорій дорослих також пояснюється збільшенням кількості кризових явищ і дезорієнтацією в цих умовах дорослих людей, їхньою неспроможністю адаптуватися до нових життєвих ситуацій. Водночас адаптація до цих змін неможлива без задоволення освітніх потреб дорослих та надання їм необхідної соціально-педагогічної підтримки. У зв'язку з цим, пріоритетне завдання освіти соціально незахищених категорій дорослих полягає в тому, щоб сформувати здатність жити в сучасному динамічно змінюваному суспільстві, адекватно сприймати такі зміни і перетворювати їх. Саме тому освіта повинна стати основним пролонгованим видом діяльності всього дорослого населення і соціально незахищених категорій зокрема, а, отже, і окремою галуззю соціально-педагогічної теорії та практики. Звідси виникає потреба конструювання освітнього простору соціально незахищених категорій дорослих, у якому надання освітніх послуг – це різновид соціально-педагогічної діяльності фахівця-андрагога (зокрема, соціального педагога і соціального працівника), спрямований на створення сприятливих умов для: перепідготовки і підвищення кваліфікації безробітних, допомоги пенсіонерам і людям літнього віку самовизначитися та адаптуватися до нової ситуації життєдіяльності, соціальної допомоги і підтримки осіб, які знаходяться у складних життєвих обставинах.

Аналіз останніх досліджень. Наукові розробки, що характеризують розвиток освіти дорослих, знайшли своє відображення у працях вітчизняних та зарубіжних учених, серед них: концепція неперервної освіти і освіти дорослих (С. Вершловський, А. Владіславлев, С. Змейов, А. Зязюн, С. Гончаренко, М. Громкова, А. Даринський, О. Кукуєв, Ю. Кулюткін, Г. Лесохіна, Л. Лук'янова, Н. Ничкало, В. Онушкін, В. Подобед, Г. Сухобська, І. Фольварочний та інші); тенденції розвитку освіти дорослих (Л. Вовк, В. Давидова, Т. Десятов, С. Коваленко, Н. Нечаєв, В. Олійник О. Огієнко та інші); теоретико-методичні основи функціонування післядипломної освіти (А. Кузьмінський, Н. Ничкало, Н. Протасова, Л. Сігаєва, С. Сисоева та інші); розвиток освіти дорослих в окремих країнах (В. Давидова, С. Коваленко, А. Мігіна, О. Огієнко, К. Онушкіна, А. Мушинські та інші); сучасні проблеми освіти окремих соціально незахищених категорій дорослих (Н. Бідюк, Н. Бичкова, Н. Єрмак, Т. Кононігіна, С. Лебедева, Л. Лук'янова, Г. Міннігалева, О. Новікова, К. Приходько, І. Сагун та інші).

Водночас ґрунтовний аналіз вітчизняних наукових праць та емпіричних матеріалів дозволяє констатувати відсутність цілісних досліджень, присвячених концептуальному осмисленню, системному теоретико-методичному і науковому забезпеченню освіти соціально незахищених категорій дорослих.

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу філософської, соціально-економічної, педагогічної літератури і практичного досвіду освіти соціально незахищених груп дорослих (безробітних, інвалідів, людей похилого віку, звільнених у запас військовослужбовців, мігрантів, засуджених і тих, що повернулись із місць позбавлення волі та ін.) можна розглядати як соціальну й особистісну потребу, як соціально-педагогічну систему, як процес і як результат. Освіта дорослих як соціально-педагогічна система охоплює базову і продовжувану освіту, тобто велику кількість диференційованих за всіма показниками (метою, функціями, рівнем, профілем і терміном навчання) державних, громадських і приватних освітніх закладів, які задовольняють освітні потреби всіх соціальних категорій населення. Це гнучкий і динамічний процес включення людини в освітню сферу з урахуванням її потреб та очікувань, а також результат, який характеризується рівнем готовності індивіда до адаптації в суспільстві, а також до професійної, громадської й соціокультурної діяльності.

В. Онушкін і Є. Огарьов визначають освіту дорослих як соціальний інститут, відокремлений підрозділ у системі суспільного розподілу праці, який забезпечує життєдіяльність соціального організму через реалізацію притаманних йому функцій. Уже зазначалось, освіту дорослих як соціальний інститут можна вважати частиною системи неперервної освіти, що має свою специфіку, і складеною поліфункціональною системою,

спрямованою на задоволення фундаментальних потреб людини – освіти, культури, саморозвитку, самореалізації її особистості.

Система освіти соціально незахищених груп дорослих як соціальний інститут – це також сукупність різноманітних соціально-освітніх програм, стандартів різного рівня і спрямованості, які адаптовані до потреб незахищених груп населення; мережа закладів, що реалізують ці потреби; соціальні результати діяльності й умови досягнення їх з урахуванням сучасних загальноцивілізаційних, гуманістичних і демократичних цінностей і стандартів.

Таким чином, освіта соціально незахищених груп дорослих як соціальний інститут – це державна, громадська чи приватна форма реалізації соціальної функції задоволення потреб дорослих людей в освіті і розвитку їх особистості та адаптації до складних життєвих ситуацій.

Нова ціннісна й функціональна парадигма освіти, як зазначає С. Лебедева¹, передбачає необхідність врахування таких тенденцій для розвитку гуманістичних і демократичних цінностей і стандартів:

- ✓ загальноцивілізаційні тенденції, пов'язані з новою стратифікацією нашого суспільства, зумовлені появою принципово нових великих соціальних груп (підприємці, безробітні, мігранти, біженці тощо) і зниженням життєвого рівня груп, які існували традиційно (інваліди, люди похилого віку, військовослужбовці, звільнені у запас, особи, які повернулися із місць позбавлення волі тощо); ця обставина посилює диверсифікацію освіти і потребує перегляду механізмів формування освітньої політики;
- ✓ тенденції, пов'язані із розширенням соціальної сфери, перебудовою орієнтацій і функцій, ускладненням умов праці, професійною диференціацією, необхідністю перенавчання і підвищення кваліфікації фахівців, подоланням відчуження між суб'єктом і об'єктом управління, актуальністю пошуку ефективних видів взаємодії соціальних суб'єктів;
- ✓ соціально-педагогічні (андрагогічні) тенденції, які передбачають використання міждисциплінарної теорії організації освіти дорослих з урахуванням мотиваційно-потребнісної сфери соціально незахищених категорій при реалізації різних варіантів освітніх концепцій і дотримання основних принципів єдності навчання і розвитку, психологічного взаємозв'язку свідомості, самосвідомості і діяльності, формування активної позиції у галузі освіти на основі особистісно-орієнтованого підходу до навчання;

¹ Лебедева С. С. Образование инвалидов : практика и теоретико-прогностическая модель : монография / С. С. Лебедева. – СПб. : Омега, 2001. – 316 с.

- ✓ організаційно-педагогічні тенденції, які передбачають розширення освітнього простору за рахунок розвитку мережі закладів, громадсько-освітніх ініціатив для соціально незахищених груп дорослих в умовах різноманітності освітніх програм, з урахуванням їхніх інтересів і потреб.

У теоретичному плані характер і спрямованість прояву сучасних тенденцій досліджені мало, на що вказують А. Соколов, В. Франчук, А. Чураков. Це призводить до недостатнього використання на практиці, ускладнює наукове обґрунтування підходів до конструювання освітнього простору в цілому і розвитку його окремих форм. У зв'язку з цим доцільно звернутись до досліджень, науковий потенціал яких певним чином сприятиме поглибленому аналізу проблем удосконалення освітніх систем для соціально незахищених груп дорослих.

У нинішній час діяльність щодо створення певних освітніх систем доцільно розглядати в руслі гуманістичної парадигми педагогічної науки (Ш. Амонашвілі, Є. Бондаревська, О. Газман, Н. Крилова, С. Курганов, Є. Шиянов та ін.), концепції особистісно-орієнтованої освіти (М. Алексеев, Е. Гусинський, І. Колеснікова, Є. Бондаревська, В. Сериков, І. Якимовська, В. Фолменко та ін.), теорії педагогічної підтримки (А. Асламов, Т. Анохіна, О. Газман, С. Кульневич, Н. Михайлова та ін.), акмеологічного підходу до розвитку особистості як суб'єкта (А. Бодальов, А. Деркач, Н. Кузьміна, А. Реан, С. Пальчевський та ін.), праць психологів, які займаються дослідженнями загальнотеоретичного характеру (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, В. М'ясищев, С. Рубінштейн та ін.), соціально-філософських аспектів людської діяльності (М. Бердяєв, М. Бахтін, Е. Ільєнков та ін.).

Особистісно-гуманний підхід є вихідним у теорії і практиці освіти для соціально незахищених категорій дорослих. Гуманізація освіти в практичній площині означає не лише повагу до особистості дорослих різних соціальних груп, але й прийняття їхніх особистісних цілей, інтересів, потреб, передбачає врахування індивідуально-психічних та особистісних властивостей і, як результат, підтримку процесів індивідуального саморозвитку, самоактуалізації і самовдосконалення².

Особливо важливим для організації освіти соціально незахищених категорій дорослих є використання аксіологічного підходу до людини, що саморозвивається, що полягає в тому, щоб знайти і підтримати, розвинути «людину в людині» і закласти в ній механізми самовизначення, самореалізації,

² Чобітько М. Г. Особистісно-орієнтована професійна підготовка майбутнього вчителя : теоретико-методологічний аспект : монографія / М. Г. Чобітько. – Черкаси : Брама – Україна, 2006. – С. 16.

саморозвитку, адаптації, саморегуляції, самозахисту, самовиховання та інші, необхідні для гідного людського життя, для діалогової і безпечної взаємодії з іншими людьми, природою, культурою, цивілізацією. У цій площині педагогічна підтримка соціально незахищених груп дорослих полягає у спільному із дорослою людиною визначенні її інтересів, цілей, можливостей та шляхів розв'язання життєвих проблем. Особливе значення при цьому має підтримка діяльності особистісних структур індивідуальної свідомості: цілепокладання, мотивації, самоаналізу, самооцінки, рефлексії, особистісних смислів, ідеалів тощо.

Сучасний період характеризується розвитком соціального інституту освіти дорослих, усіх соціальних груп, у тому числі й окремих груп соціально незахищених категорій дорослих. Як відомо, освіта дорослих є підсистемою загальної системи неперервної освіти. У нинішній час ще повністю не сформувалася теорія освіти у даній системі, хоча на практиці у відповідності до завдань розвитку суспільства й окремих соціальних груп відпрацьовуються мета, зміст, форми і методи навчання окремих груп соціально незахищених категорій дорослих, що підтверджується науковими дослідженнями: С. Лебедева (освіта інвалідів), Н. Бичкова (соціальна освіта дорослих), Н. Єрмак, О. Краснова, Т. Кононігіна (освіта людей похилого віку) та ін., створюються інституційні форми, спостерігається зростання неформальних видів освіти, набуває значення інформальна освіта (освіта у процесі повсякденної життєдіяльності) з використанням різноманітних технологій, включаючи й інтерактивні.

Прогнозування розвитку системи освіти соціально незахищених категорій дорослих ґрунтується на поєднанні внутрішніх і зовнішніх чинників її розвитку. При цьому необхідно враховувати, що освіта всіх соціальних груп повинна бути об'єктом державної політики.

Аналіз соціально-педагогічної літератури і вивчення сучасної практики виявили, що на розвиток системи освіти соціально незахищених груп дорослих впливають не лише внутрішні чинники, пов'язані з активністю особистості (стратегія життя, життєва позиція, особистісні ресурси: здоров'я, характер, потреби, мотиви, установки, знання, соціальний досвід, професійний досвід), але і зовнішні чинники, підпорядковані державно-суспільному регулюванню:

- ✓ соціально-економічні і правові, які передбачають розробку стратегії освіти певної соціальної групи, зокрема, пов'язані зі створенням комплексу організаційних умов та їхнім правовим і економічним забезпеченням;
- ✓ культурно-історичні, пов'язані з урахуванням національно-культурних традицій, специфіки взаємодії різних соціальних груп, зокрема груп, які потребують соціального захисту;

- ✓ соціально-психологічні, що передбачають створення гуманних умов у суспільстві для підтримки процесів індивідуального саморозвитку, самоактуалізації і самовдосконалення осіб, які потребують соціального захисту;
- ✓ педагогічні та андрагогічні, що передбачають створення освітнього простору для соціально незахищених категорій дорослих.

Основними передумовами конструювання освітнього простору є сучасні процеси становлення демократичної, правової, соціальної держави, розвиток громадянського суспільства, інтеграція України до Європейського співтовариства, проведення освітньої реформи. Тому управління різними соціальними явищами та процесами – об'єктивна закономірність і необхідна умова розкриття можливостей суспільного розвитку.

Зазначимо, що система освіти соціально незахищених категорій дорослих складається з низки взаємодіючих частин: органи управління освітою соціально незахищених категорій дорослих на різних рівнях; освітні програми з врахуванням потреб різних категорій дорослого населення; мережа освітніх і культурно-просвітницьких закладів для дорослих; служби і навчально-наукові центри, дотичні до освіти соціально незахищених категорій дорослих. Слід зазначити, що системоутворюючим чинником освіти дорослих є освітні потреби громадян, а це дозволяє розглядати освіту соціально незахищених категорій дорослих як систему освітніх послуг.

В умовах соціальних змін модернізувався зміст і структура освіти соціально незахищених категорій дорослих, вони «змістилися» у бік розв'язання соціальних проблем, тому нині ми можемо розглядати її як один із найважливіших соціальних інститутів, який реалізує освітні потреби особистості і різних соціальних груп населення, сприяє подоланню соціально-економічної і соціально-культурної кризи, подальшому прогресивному розвитку людини і суспільства в цілому.

Крім того, освіта соціально незахищених категорій дорослих, як зазначає Є. Тонконога³, має загальні ознаки соціально-освітньої системи:

- навколишнє природне і соціальне середовище;
- соціальні запити і потреби суб'єктів освітньої діяльності;
- освітні і соціальні результати;
- керованість як ознаку сформованості системи.

Параметри розвитку соціуму й освіти соціально незахищених категорій дорослих потребують вивчення, теоретичного обґрунтування, установлення

³ Образование взрослых на рубеже веков : вопросы методологии, теории и практики : в 4 т. – СПб. : ИОВ РАО, 2000. – Т. 3. – Кн. 1. : Психологические основы образования взрослых. – С. 187.

зв'язків між освітою та економікою, освітою і політикою, освітою, соціальною стратифікацією і мобільністю кадрів; освітою, державою і правом.

Методологічні орієнтири філософсько-освітнянського, психолого-андрагогічного та культурно-технологічного напрямів визначають провідні тенденції розвитку системи освіти соціально незахищених категорій дорослих, створюють змістову базу її ідей, сприяють розробці методології, теорії і концепції розвитку. Нині простежуються такі основні тенденції розвитку освіти соціально незахищених категорій дорослих: поглиблення соціальних функцій та наповнення їх новим змістом; створення різноманіття напрямів та форм освітньої діяльності; розширення спектру і загальне урізноманітнення завдань; динамічні зміни змісту та структури; соціальна неоднозначність контингенту в сфері освіти дорослих (інваліди, безробітні, мігранти; люди похилого віку, інші категорії дорослих, які заходяться у складних життєвих ситуаціях); зміна структури та загальне зростання чисельності освітніх установ, призначених виключно для дорослого населення (народні школи, університети третього віку, навчальні центри Державної служби зайнятості, курси, лекторії, соціальні гуртожитки, соціальні центри матері і дитини, центри соціально-педагогічної допомоги, заклади для бездомних осіб тощо); організаційне відособлення від системи так званої «класичної» освіти (навчальних закладів для дітей та юнацтва); стабільне збільшення частини дорослого населення, залученого до різноманітних видів навчальної діяльності; загальне збільшення контингенту слухачів та зміни в його структурі; становлення історично нової дидактичної системи (андрагогіки)⁴.

Отже, сучасні тенденції розвитку освіти соціально незахищених груп дорослих як складової неперервної освіти (освіти впродовж усього життя) детермінуються необхідністю оновлення і осучаснення соціально-економічних і духовних умов розвитку українського суспільства. Наразі актуалізується нагальність розширення сфери освітніх послуг, що надаються різним соціальним групам (в тому числі і соціально незахищеним) дорослого населення. Ці процеси відбуваються з урахуванням особливостей і потреб різних соціальних груп дорослих людей на особистісно-гуманних і акмеологічних засадах, що передбачає врахування закономірностей і механізмів розвитку дорослої людини, її індивідуально-психічних та особистісних властивостей і, як результат, спрямовані на забезпечення сприятливих умов життєдіяльності соціально незахищених груп дорослих та на саморозвиток і самоактуалізацію кожної особистості.

⁴ Филипчук Г. Г. Общечеловеческое и этнокультурное в образовании : взгляд из Украины / Г. Г. Филипчук // Известия Международной славянской академии образования им. Я. А. Коменского. – М., 2007. – № 5. – С. 73-79.

Доцільність аналізу сучасних тенденцій ґрунтується на урахуванні світового досвіду, де провідним соціальним інститутом, який здійснює адаптацію населення до сучасних соціально-економічних умов, є система освіти дорослих.

Основні тенденції розвитку освіти соціально незахищених категорій дорослих ґрунтуються на об'єктивних змінах в освітній сфері і досягненнях науки у контексті розуміння соціально незахищеної життєдіяльності особистості, принципів відмінностей між дорослою людиною і дорослою людиною-інвалідом, безробітною людиною, людиною похилого віку, іншою людиною, яка опинилась у скрутному становищі взагалі й у процесі навчання зокрема. Мета освіти не обмежується лише розв'язанням навчальних задач, а й реалізується у широкому контексті цілей і проблем життєдіяльності тих, хто навчається, оскільки передбачає вихід особистості зі складної життєвої ситуації, оволодіння новими навичками соціальної поведінки, які дозволяють їй успішно виконувати соціальні функції в умовах, що постійно змінюються.

Нагальність розвитку освіти незахищених категорій дорослих детермінується необхідністю розв'язання таких суперечностей:

- ✓ між цілісною системою наукових уявлень про освіту дорослих і обмеженістю досліджень освіти соціально незахищених груп дорослих, сконцентрованістю на специфічних, значущих лише для освіти окремих категорій локальних проблемах, що ускладнює інтеграцію цієї підсистеми у контекст неперервної освіти дорослих;
- ✓ між зростаючими вимогами до особистості і діяльності людини й недостатньою сформованістю належної науково-педагогічної, науково-методичної, нормативно-правової та організаційної бази освіти соціально незахищених категорій дорослих;
- ✓ між необхідністю врахування потреб ринку праці, а також мотиваційних і ціннісних орієнтацій, потреб у відновленні соціальної компетентності та відсутністю комплексної науково-обґрунтованої системи і сучасних технологій навчання дорослих;
- ✓ між вимогами особистісних і професійних якостей фахівців сфери освіти дорослих і науково обґрунтованою системою підготовки і підвищення кваліфікації цих спеціалістів як андрагогів.

Освіта дорослих в цілому і освіта соціально незахищених груп дорослих зокрема як важлива складова неперервної освіти має сприяти науковому, соціальному й економічному розвитку суспільства. Освіта дорослих є чинником, який забезпечує безпосередній процес розвитку особистості й визначає шляхи реалізації та оновлення цього процесу. Її суть не лише в економічному підґрунті – збереженні дорослою людиною свого статусу в умовах, що змінюються, і стосунках трудової сфери, а й у реалізації

морально-розвивальної функції, що передбачає всебічний процес розвитку, саморозвитку і самоактуалізації особистості.

В умовах структурної перебудови економіки й активного переходу України на ринкові умови дедалі більшої актуальності набуває формування здатності і готовності населення нашої країни адаптуватися до нових і несподіваних ситуацій.

Основна мета розвитку освіти соціально незахищених груп дорослих полягає у формуванні цілісної, відкритої, гнучкої національної системи освіти різних соціальних груп дорослих, що охоплює формальну, неформальну та інформальну освіту й спрямовується на задоволення потреб особистості, її прагнень та інтересів, що сприятиме її всебічному розвитку, оволодінню способами життя в суспільстві з постійно змінюваними соціально-економічними умовами.

Основними функціями освіти дорослих як особливого соціального інституту слід вважати:

- ✓ культурно-історичну (корекція, адаптація і передавання новим поколінням накопиченого соціального досвіду);
- ✓ соціальну (соціалізація і подальший розвиток особистості);
- ✓ соціально-економічну (підготовка функціонально грамотних працівників для ринку праці і, як наслідок, зменшення соціальної поляризації).

Передбачається, що соціально незахищені групи дорослих залучаються до єдиної системи соціальних норм завдяки діяльності різноманітних соціальних інститутів та організацій, які трансформують певні норми, цінності та способи їхньої реалізації. Розвиток системи освіти соціально незахищених груп дорослих, виявлення її потенціальних можливостей пов'язують також із реалізацією низки специфічних соціальних функцій.

Перша функція – гомогенізація суспільства через організовану соціалізацію соціально незахищених груп дорослих – передбачає таке ставлення соціуму до освіти даної категорії осіб, коли враховуються всі основні особливості цих соціальних груп і створюються умови для доступності системи освіти.

Друга, не менш важлива, соціальна функція – формування освітніх спільнот на особистісно-гуманних і акмеологічних засадах.

Третя важлива соціальна функція системи освіти соціально незахищених груп дорослих пов'язана з активізацією соціальних переміщень, отриманням вищих соціальних статусів, кар'єрним ростом як по горизонталі, так і по вертикалі на базі різних підприємств та організацій⁵.

⁵ Лебедева С. С. Развитие социальных функций образования взрослых / С. С. Лебедева // Человек и образование. – СПб., 2010. – № 1. – С. 51-55.

Аналіз згаданих функцій дає змогу визначити нові цільові установки системи освітніх послуг, стратегію, зміст, форми й методи освіти дорослих. Аналіз, проведений із позицій системно-цільового підходу, показав, що форми освіти дорослих, створювані нині, – це якісно нові структури, орієнтовані на сучасні соціальні потреби.

Основною метою системи освіти дорослих як соціального інституту в сучасних умовах є надання індивіду соціально-освітньої допомоги в адаптації до нових умов існування, у визначенні його місця у виробничому, соціальному і культурному житті суспільства, виробленні соціального імунітету поведінки в екстремальних умовах.

Соціальні групи сучасного суспільства починають активно захищати свої інтереси в усіх сферах життя, в тому числі і в освіті. Ця обставина повністю стосується і окремих соціальних груп соціально незахищених громадян. Одним із шляхів досягнення інтересів цих соціальних груп є узгоджена взаємодія на мікрорівні і соціальний діалог на макрорівні.

Стратегія розвитку освіти соціально незахищених категорій осіб пов'язана зі створенням особливих регулятивних механізмів, які дозволяють засобами освіти як інституціональним, так і не інституціональним шляхом реалізувати умови для адаптації соціально незахищених категорій дорослих та подальшої інтеграції їх у суспільство.

Інституціоналізація – це лише один із аспектів удосконалення освіти соціально незахищених категорій дорослих. Поле проблем знаходиться переважно за межами формальної освіти і вирішується за участю соціального середовища, яке збагачує зміст освіти у просторово-часовому аспекті за своєю сутністю, використанням сучасних технологій і характером соціально-суспільних інтерактивних взаємодій. Таким чином, освіта є якби простором соціалізації і самореалізації особистості⁶.

Для цивілізованих способів взаємодії і основи, на якій можливо забезпечити погодження інтересів соціальних, конфесійних, професійних та інших груп, освіта є фактор, який максимально сприяє розвитку творчого потенціалу окремої соціальної групи.

Значна кількість програм для них ініціюється міжнародними Фондами і суспільними організаціями в рамках «суспільства, що навчається» – з одного боку, з другого – з'являються партнери, пов'язані з вітчизняним капіталом, вітчизняні суспільні та релігійні організації.

У зв'язку з цим актуалізується ціннісно-сміслова взаємодія в процесі організації пізнавальної діяльності. Якщо в процесі діалогу соціальних суб'єктів не всі завдання співпадають, то виникає необхідність компромісу,

⁶ Лебедев О. Е. Компетентностный подход в образовании / О. Е. Лебедев // Школьные технологии. – 2004. – № 5. – С. 3-10.

вибору спільної платформи, пошуку правових рішень, на основі яких погоджуються спільні інтереси всіх суб'єктів діалогу і відкриваються шляхи для реалізації ідеї соціального партнерства у певній освітній галузі. Все це дозволяє інтенсивніше використовувати внутрішні резерви дорослої людини. Андрагогічна спрямованість освітнього процесу сприяє об'єднанню зусиль людей, які дотримуються спільних гуманістичних цінностей, що є гарантом продуктивного вирішення за допомогою освіти реальних проблем соціально незахищених категорій дорослих.

Як уже зазначалося, головними завданнями освіти дорослих є соціальна корекція й адаптація безробітних (тих, хто раніше працював, але втратив роботу; тих, хто залишив її добровільно; непрацевлаштованих випускників навчальних закладів тощо); військовослужбовців, звільнених у запас; пенсіонерів та людей похилого віку; жінок; біженців; інвалідів; функціонально неграмотних працівників; представників етнокультурних меншин тощо. Отже, визначальною в орієнтації дорослих у сфері освіти (чого і як учитися) має стати субкультура кожної соціально-професійної групи. Найважливішим компонентом змісту освіти в цьому випадку буде комплекс проблем, пов'язаних із життєвим і професійним самовизначенням представників цих груп.

Таким чином, основні стратегічні завдання освіти дорослих передбачають: розширення вибору освітніх послуг; створення можливостей освіти різним соціальним групам дорослих громадян для їхньої адаптації до соціально-економічних змін як у країні, так і в світі; сприяння кожній особистості (незалежно від вікової, статевої і соціальної приналежності, попередньої освіти та соціального досвіду) відчувати себе активною рушійною силою суспільного прогресу.

Створення всеохоплюючої системи освіти дорослих громадян України має будуватись на трьох засадах: активності громадських організацій, фінансовій активності органів державної виконавчої влади і місцевого самоврядування, а також індивідуальній активності самих дорослих громадян.

Література

1. Лебедев О. Е. Компетентностный подход в образовании / О. Е. Лебедев // Школьные технологии. – 2004. – № 5. – С. 3-10.
2. Лебедева С. С. Образование инвалидов : практика и теоретико-прогностическая модель : монография / С. С. Лебедева. – СПб. : Омега, 2001. – 316 с.
3. Лебедева С. С. Развитие социальных функций образования взрослых / С. С. Лебедева // Человек и образование. – СПб., 2010. – № 1. – С. 51-55.

4. Образование взрослых на рубеже веков: вопросы методологии, теории и практики : в 4 т. – СПб. : ИОВ РАО, 2000. – Т. 3. – Кн. 1. : Психологические основы образования взрослых. – 231 с.
5. Осипов А. М. Общество и образование : лекции по социологии образования / А. М. Осипов. – В. Новгород : Изд-во НГУ им. Ярослава Мудрого, 1998. – С. 141-143.
6. Филипчук Г. Г. Общечеловеческое и этнокультурное в образовании : взгляд из Украины / Г. Г. Филипчук // Известия Международной славянской академии образования им. Я. А. Коменского. – М., 2007. – № 5. – С. 73-79.
7. Чобітько М. Г. Особистісно-орієнтована професійна підготовка майбутнього вчителя : теоретико-методологічний аспект : монографія / М. Г. Чобітько. – Черкаси : Брама – Україна, 2006. – 560 с.